Wat zijn kenmerken van een goed pedagogisch klimaat voor zeer moeilijk lerende kinderen in het speciaal (basis)onderwijs?

Beantwoord door Marianne Hooijsma en Armaghan Efat (kennismakelaars Kennisrotonde)

31 juli 2023

KR. 1702

Kort antwoord

Er is op dit moment geen indicatie dat een positief pedagogisch klimaat in klassen met zeer moeilijk lerende kinderen er wezenlijk anders uitziet dan in een reguliere klas. Dit komt omdat er beperkte informatie is over welke kenmerken relevant zijn voor een positief pedagogisch klimaat in de context van speciaal onderwijs in de breedte, en specifiek voor klassen met zeer moeilijk lerende kinderen. Er zijn echter wel aanwijzingen voor aandachtspunten die het pedagogisch klimaat specifiek in een ZML-klas kunnen bevorderen, zoals aandacht voor verschillen in ontwikkelingsniveau bij het inrichten van de lessen en het aanleren van sociaal gewenst gedrag in de klas.

Antwoord

Een positief pedagogisch klimaat is van belang voor de ontwikkeling en het welbevinden van alle leerlingen. Maar houdt een positief pedagogisch klimaat voor verschillende leerlingen ook hetzelfde in? Of zijn voor specifieke doelgroepen andere kenmerken van belang? In dit antwoord richten we ons specifiek op kenmerken van een positief pedagogisch klimaat voor zeer moeilijk lerende kinderen in het speciaal (basis)onderwijs.

Pedagogisch klimaat

Het pedagogische klimaat is de som van alle omgevingsfactoren in de klas die invloed hebben op de fysieke, emotionele, sociale, cognitieve en academische ontwikkeling van leerlingen. Deze factoren kunnen aanwezig zijn of actief ingebracht worden door de leraar of school (Kennisrotonde, 2018a; Nederlands Jeugdinstituut, g.d.).

Een positief pedagogisch klimaat draagt op meerdere manieren bij aan de ontwikkeling en het welbevinden van leerlingen. Het beïnvloedt hoe prettig leerlingen zich voelen in de klas en hun motivatie om te leren (Van Eck, 2021). Leermotivatie en je prettig voelen in de klas hebben op hun beurt weer een positief verband met academische vaardigheden en schoolprestaties. Dit verband is wederzijds: meer leermotivatie en een prettig gevoel in de klas kunnen bijdragen aan betere academische vaardigheden en schoolprestaties, en andersom kunnen betere schoolprestaties en academische vaardigheden de

leermotivatie en ervaren plezier in de klas verhogen (Wang et al., 2020). Kortom, een positief pedagogisch klimaat draagt bij aan de optimale ontwikkeling van een leerling.

Specifieke kenmerken voor een positief pedagogisch klimaat voor zeer moeilijk lerende kinderen zijn nog niet bekend

Uit onderzoek is niet bekend welke kenmerken van een positief pedagogisch klimaat relevant zijn in de context van het speciaal onderwijs en ook niet specifiek voor klassen met zeer moeilijk lerende kinderen. Uit kwalitatief onderzoek naar het pedagogische klimaat in residentiële groepen voor licht verstandelijk beperkte jongeren zijn er aanwijzingen dat eigenschappen zoals je gezien en gehoord voelen, het ondersteunen van autonomie en competentieontwikkeling en een fijne, veilige sfeer positief bijdragen aan het ervaren klimaat in deze groepen (Neimeijer et al., 2021). De verwachting is daarom dat criteria en kenmerken van een positief pedagogisch klimaat voor zeer moeilijk lerende kinderen niet anders zijn dan algemene kenmerken van een positief pedagogisch klimaat.

Algemene kenmerken voor een positief pedagogisch klimaat

De algemene kenmerken van een positief pedagogisch klimaat komen neer op twee dimensies: sociaal-emotionele steun en klassenmanagement.

Sociaal-emotionele steun

Sociaal-emotionele steun bevat alle aspecten die het welzijn en emotionele welbevinden van leerlingen in de klas ondersteunt. In een klas met voldoende sociaal-emotionele steun voelen leerlingen zich gezien en gerespecteerd door de leraar en verbonden met medeleerlingen (Wang et al., 2020). Hieronder volgen specifieke kenmerken van sociaal-emotionele steun die bijdragen aan het pedagogisch klimaat in de klas.

Een groot deel van sociaal-emotionele steun in de klas ligt bij de houding van de leraar en de relatie die hij opbouwt met leerlingen. Eigenschappen zoals positieve en oprechte interesse vanuit de leraar dragen bij aan een prettige sfeer in de klas en toenemende motivatie bij leerlingen (Van Eck, 2021; Klooster & Omlo, 2020). Op den duur kan deze hogere motivatie bijdragen aan betere schoolprestaties (Kennisrotonde, 2018b). Daarnaast kunnen emotionele steun en oprechte zorg voor het welzijn van leerlingen leiden tot een vermindering van onder andere internaliserende problemen bij leerlingen (Tennant et al., 2014). Voor een uitgebreider overzicht van de positieve effecten van een positieve leraar-leerlingrelatie, zie Van Eck (2021).

Een ander kenmerk van sociaal-emotionele steun ligt bij de belevenis van autonomie bij leerlingen. Leerlingen hebben namelijk meer plezier op school als ze ruimte ervaren voor hun eigen mening, keuzes en interesses (Kleinkorres et al., 2023). Leraren kunnen de autonomie van leerlingen ondersteunen door de interesses van leerlingen serieus te nemen en ruimte te geven voor de ontwikkeling daarvan (Van Eck, 2021). Op die manier ervaren leerlingen een positiever pedagogisch klimaat in de klas.

Klassenmanagement

Klassenmanagement is het faciliteren van een gestructureerde omgeving waarin leerlingen aandacht kunnen hebben voor het leren (Wang et al., 2020). Hieronder vallen alle organisatorische kenmerken van

de klas, zoals dagelijkse routines en aansturing van de klas, maar ook het scheppen van een rustige leeromgeving en het aanpakken van ongewenst gedrag zoals pesten.

Het bieden van structuur in de vorm van routine en regels draagt op meerdere manieren bij aan het pedagogische klimaat in de klas. Door het stellen van regels en verwachtingen weten leerlingen waar ze op kunnen rekenen en wat er van hen wordt verwacht. De voorspelbaarheid van de lessen draagt bij aan het leervermogen en gedrag van leerlingen (Van Eck, 2021; Wang et al., 2020). Deze voorspelbaarheid wordt nog groter als er op schoolniveau dezelfde regels worden gehanteerd (Kennisrotonde, 2018a) en als de gestelde regels consequent worden gehanteerd (Klooster & Omlo, 2020). Bovendien kan goed klassenmanagement leiden tot een afname van internaliserend en externaliserend gedrag bij leerlingen (Wang et al., 2020).

Leerlingen zijn er bij gebaat als er, behalve een duidelijke structuur, ook een prettige en veilige sfeer in de klas hangt. Een prettige werksfeer in de klas draagt eraan bij dat leerlingen zich veilig voelen om fouten te maken en te leren (Klooster & Omlo, 2020). Om een veilige sfeer in de klas te koesteren, dienen leraren en school het gewenste gedrag te stimuleren en het ongewenste gedrag te ontmoedigen. Een voorbeeld hiervan is dat een leerling niet gestraft wordt voor ongewenst gedrag, maar dat de leraar uitlegt welk gedrag dan wel verwacht wordt (Kennisrotonde, 2018a). Op het niveau van de school kan gewenst gedag gestimuleerd worden door gedragsinterventies zoals *Positive Behaviour Support* of een interventie tegen pesten (Kennisrotonde, 2018a; Van Eck, 2021).

Sociaal-emotionele steun en klassenmanagement zijn aan elkaar verbonden

Goed klassenmanagement en de beleving van sociaal-emotionele steun staan niet los van elkaar. Cohesie in de klas en verbondenheid met de docent hebben gezamenlijk een bevorderend effect op de motivatie en deelname van leerlingen in de les (Leo et al., 2023). Een goed georganiseerde klas draagt bij aan de betrokkenheid in de les van zowel leerlingen als leraren, mits leerlingen ook voldoende emotionele steun in de klas ervaren (Virtanen et al., 2013). In de beleving van het pedagogische klimaat in de klas staan klassenmanagement en sociaal-emotionele steun dus niet los van elkaar.

Kennis en vaardigheden van de leraar

Het werken aan een positief pedagogisch klimaat in de klas vereist bepaalde kennis en vaardigheden van leraren. Zo is een voorwaarde voor kunnen werken aan een positieve relatie met leerlingen dat leraren zich bewust zijn van hun eigen pedagogisch handelen en de invloed daarvan op leerlingen (Kennisrotonde, 2018b). Om ongewenst gedrag in de klas effectief te benaderen, dienen docenten oog te hebben voor de vaak reactieve (versus proactieve) aard van dat gedrag (Kennisrotonde, 2018a). Behalve individueel gedrag van de docent kan een schoolbrede interventie ook helpen om de regels en gedragsnormen over de hele school te harmoniseren (Kennisrotonde, 2018a).

Specifieke aandachtspunten voor een positief pedagogisch klimaat in een ZML-klas

Hoewel de verwachting is dat de algemene kenmerken van een positief pedagogisch klimaat ook van belang zijn voor zeer moeilijk lerende kinderen, zijn er aanwijzingen dat er bepaalde aandachtspunten extra van belang zijn voor het creëren van een positief pedagogisch klimaat in een ZML-klas. Lesgeven in

het speciaal onderwijs heeft een aantal unieke uitdagingen, zoals de samenkomst van zorg en onderwijs en de grotere verschillen in cognitieve niveaus die in één klas kunnen zitten.

Aandacht voor verschillen in ontwikkelingsniveau

In een klas in het speciaal onderwijs zitten leerlingen met verschillende ontwikkelingsniveaus en verschillende cognitieve en academische vaardigheden. Deze niveauverschillen hebben impact op hoe er les gegeven kan worden; er is namelijk vaak meer aanpassing en individualisering nodig dan in het regulier onderwijs. Een leraar in het speciaal onderwijs moet in staat zijn om deze verschillen te verdragen en tegelijkertijd voor elke leerling een passend lesprogramma te creëren (Radema et al., 2014a). Voor het pedagogische klimaat in de klas betekent dit dat er behoefte is aan meer duidelijkheid, regelmaat en voorspelbaarheid, onder andere door het gebruik van versimpelde taal (Nederlands Jeugdinstituut, 2018).

Een passend lesprogramma in het speciaal onderwijs sluit aan op het kennen en kunnen van elke leerling, met ontwikkeltaken die passen bij diens niveau (Nederlands Jeugdinstituut, 2018; Radema et al., 2014b). Hiervoor is het wenselijk dat de programmamaker voldoende kennis heeft van veelvoorkomende psychiatrische stoornissen en gedragsproblemen (Radema et al., 2014a). In een pilotonderzoek benoemden leraren van gemengde klassen in het speciaal onderwijs dat zij behoefte hebben aan coaching en begeleiding hierop (Van Tuijl, 2017). Ook zoeken zij begeleiding voor instructievaardigheden en in het afstemmen van de lessen op de verschillende niveaus. Om deze kennis te ontwikkelen is onder andere ruimte nodig voor intercollegiaal overleg en de rust om te leren.

Modelleren en aanleren van gewenst gedrag

Bij ZML-kinderen kunnen sociale vaardigheden ontbreken. Een aanvullende uitdaging in het onderwijs voor deze leerlingen is dan ook het aanleren van sociaal gewenst gedrag (Radema et al., 2014b). De strategie is doorgaans hetzelfde als in het regulier onderwijs: ongewenst gedrag ontmoedigen door het gewenste gedrag als alternatief te bieden (Nederlands Jeugdinstituut, 2018). Ook hier komen technieken als positieve conditionering en modelleren van pas. Voor deze doelgroep specifiek kan het nodig zijn om aan te leren wat sociale cues zijn en hoe ze die moeten interpreteren (Nederlands Jeugdinstituut, 2018). Wanneer een leerling ongewenst gedrag vertoont en een leraar dit wil corrigeren, moet dit zodanig gebeuren dat het dagritme van andere leerlingen er niet door wordt verstoord (Radema et al., 2014a).

Als laatste wordt bij zeer moeilijk lerende kinderen geadviseerd om een affectief-neutrale benadering toe te passen. Hierbij zijn leraren en begeleiders bewust zijn van hun eigen emoties en houding naar een leerling toe en proberen die zo min mogelijk te tonen in de interactie (Radema et al., 2014b).

Geraadpleegde bronnen

Kennisrotonde. (2018a). *Welk docenthandelen in reactie op externaliserend gedrag draagt bij aan een goed pedagogisch klimaat in groepen met leerlingen met zowel internaliserend als externaliserend gedrag, in de vmbo-bovenbouw van het speciaal onderwijs?* (KR. 307).

Kennisrotonde. (2018b). *Welke methodieken en instrumenten kunnen docenten helpen hun pedagogische relatie met leerlingen te versterken?* (KR. 363).

Kleinkorres, R., Stang-Rabrig, J., & McElvany, N. (2023). The longitudinal development of students' well-being in adolescence: The role of perceived teacher autonomy support. *Journal of Research on Adolescence*, *33*, 496-513.

Klooster, E., & Omlo, J. (2020). *CASESTUDY rust, vertrouwen en andere ervaren succesfactoren.* Stichting De Verre Bergen.

Leo, F. M., López-Gajarado, M. A., Rodríguez-González, P., Pulido, J. J., & Fernández-Río, J. (2023). How class cohesion and teachers' relatedness supportive/thwarting style relate to students' relatedness, motivation, and positive and negative outcomes in physical education. *Psychology of Sport and Exercise*, *65*, 102360.

Nederlands Jeugdinstituut. (2018). *Onderwijs-zorgarrangementen voor zmolk'ers: visie en basisaanpak*.

Nederlands Jeugdinstituut. (geen datum). *Bijdragen aan een positief pedagogisch klimaat in de klas*.

Neimeijer, E. G., Kuipers, J. E., Peters-Scheffer, N., Van der Helm, G. H. P., & Didden, H. C. M. (2021). "Back off means stay with me". Perceptions of individuals with mild intellectual disability or borderline intellectual functioning about the group climate in a secure forensic setting. *Journal of Intellectual Disabilities and Offending Behaviour*, *12*(1), 47-60.

Radema, D., Van Kessel, B., & Deen, C. (2014a). *Kerncompetenties: Van uitvoerders van onderwijszorgarrangementen voor zmolk'ers*. Nederlands Jeugdinstituut/LECSO.

Radema, D., Van Kessel, B., & Fafieanie, V. (2014b). *Competentieprofiel leerkracht speciaal onderwijs. Gespecialiseerd in de omgang met zmolk-leerlingen.* Nederlands Jeugdinstituut/LECSO.

Tennant, J. E., Demaray, M. K., Malecki, C. K., Terry, M. N., Clary, M., & Elzinga, N. (2014). Students' ratings of teacher support and academic and social-emotional wellbeing. *School Psychology Quarterly*, *30*, 494-512.

Van Eck, P. (2021). *Het creëren van een goed pedagogisch klimaat in de klas.* Onderwijskennis.nl (NRO).

Van Tuijl, C. (2017). Gemengde groepen in speciaal (basis)onderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, *56*, 269-278.

Virtanen, T. E., Lerkkanen, M.-K., Poikkeus, A.-M., & Kuorelahti, M. (2013). The relationship between classroom quality and students' engagement in secondary school. *Educational Psychology*, *35*, 963-983.

Wang, M. T., Degol, J. L., Amemiya, J., Parr, A., & Guo, J. (2020). Classroom climate and children's academic and psychological wellbeing: A systematic review and meta-analysis. *Developmental Review*, *57*, 100912.

Over deze vraag

Opgesteld door:	Marianne Hooijsma en Armaghan Efat (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller:	Orthopedagoog
Onderwijssector:	PO
Trefwoorden:	Pedagogisch klimaat, speciaal onderwijs, zeer moeilijk lerende kinderen
Referentie:	Kennisrotonde. (2023). *Wat zijn kenmerken van een goed pedagogisch klimaat voor zeer moeilijk lerende kinderen in het speciaal (basis)onderwijs?* (KR. 1702)

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een dienst van het NRO.